

Robert ŁOŚ

Uniwersytet Łódzki

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0211-2415>

Siła współczesnych państw. Ujęcie teoretyczne

Streszczenie: Potęga państw współczesnych nie straciła na aktualności. Można to zaobserwować w ujęciu przedstawicieli różnych teorii stosunków międzynarodowych. Dzieje się tak pomimo zmian w systemie międzynarodowym i innym spojrzeniu na zakres siły państw. Zmiany w systemie spowodowały, iż obok tak oczywistych wyznaczników siły państwa, jak wojskowych czy ekonomicznych należy również uwzględnić inne, definiowane poprzez soft power. Należy uwzględnić również mechanizm uruchamiania siły w postaci sprawnie działającego państwa czy woli wspólnoty do realizacji celów. W ocenie współczesnej potęgi należy również uwzględnić aspekt systemu międzynarodowego, który w dużym stopniu wpływa jakie elementy siły są ważne, a jakie mniej istotne w danej sytuacji.

Uwzględniając powyższe uwarunkowania, ważne jest przyjęcie, że siła państwa jest zespolonym wynikiem wojskowych, ekonomicznych i miękkich czynników. Należy jednak uwzględnić czynniki zewnętrzne, systemowe, które ostatecznie określają siłę państwa.

W badaniach nad problematyką siły państwa wykorzystano kilka metod badawczych. Analiza systemową, której wartość w badaniach siły jest szczególnie ważna z uwagi na konieczność określenia jej miejsca w systemie międzynarodowym na jego różnych poziomach. Ważne, szczególnie w zakresie potęgotetrii są metody statystyczne, które uwzględniają zarówno stronę ilościową, jak i jakościową badanych zjawisk. W badaniach nad potęgą zastosowanie ma również metoda porównawcza (analogia) zwana też komparatywną, z uwagi na możliwości wykrycia podobieństw oraz różnic między procesami i zjawiskami.

Słowa kluczowe: siła państwa, zasoby siły

Zagadnienia wstępne

Wraz z zakończeniem ery zimnowojennej wydawało się, że nastąpią zdecydowane zmiany w stosunkach międzynarodowych, a nowy ład będzie oznaczał świat bez wojny i zwycięstwo demokratycznego porządku (Huntington, 1999, s. 35–49; Kagan, 2009, s. 10). Pojawiły się nowe państwa i nowi pozapaństwowi aktorzy stosunków międzynarodowych, nastąpiła zamiana struktury systemu poprzez modyfikacje różnorodnych sieci powiązań łączących poszczególne podmioty (Touraine, 2007, s. 1–2). Podmioty te zaczęły pełnić również różne funkcje – inne znaczenie zaczęły mieć organizacje międzynarodowe, pozostające w znacznym stopniu poza kontrolą państwa (Nye, 2009, s. 345).

Państwa poprzez członkostwo w organizacjach międzynarodowych wchodzą obecnie w coraz większą i szerszą liczbę powiązań, co w znacznej mierze warunkuje ich działania. W pewnym stopniu organizacje te są wykorzystywane do rozwiązywania problemów wymagających negocjacji, umożliwiają budowanie konsensusu, koordynację polityki, wymianę wiedzy i ustalanie norm oraz dają możliwości uzyskania legitymizacji swych działań (Ruszkowski, 2008, s. 83–88).

Oczywiście poszczególne państwa mogą wykorzystywać instytucje ponadnarodowe oraz obowiązujące zasady do ograniczenia dążeń innych podmiotów bądź skanalizowania ich potrzeb i wymagań, bez konieczności korzystania z przymusu lub innych metod (Nye, 2007, s. 40).

Ważnym zjawiskiem charakterystycznym dla przełomu XX i XXI wieku, choć nie nowym, ale istotnym z uwagi na skalę jego występowania jest globalizacja (Friedman, 1999, s. 7–8). Globalizacja oznacza proces rosnącej współzależności i wzajemnych powiązań we współczesnym świecie. Globalizacja to również uniwersalizacja, czyli rozchodzenie się rozmaitych zjawisk, wzorców czy doświadczeń we wszystkich zakątkach świata. Globalizacji może towarzyszyć również zjawisko deterytorializacji, która prowadzi do zerwania związku między przestrzenią społeczną a terytorialnie określonymi miejscami, odległościami czy granicami. Trudno jednoznacznie stwierdzić czy w wylaniającym się świecie, terytorium i granice tracą znaczenie dla organizowania władzy politycznej. Globalizacja jest zjawiskiem w znacznej mierze niekontrolowanym, dotyczy całego globu i ujawnia się głównie w gospodarce i kulturze (Stiglitz, 2005, s. 20 i n.; Scholte, 2000, s. 7–9; Kissinger, 2014, s. 372).

Globalizacja przyczynia się do zwiększenia możliwości komunikowania się ludzi między sobą, ułatwiając kontakty między nimi, tworząc podstawy do zbliżenia się w dziedzinie politycznej i społecznej (Anioł, 2002, s. 306–307; Ziętek, 2010, s. 91). Może to doprowadzić do uniwersalizacji, unifikacji wzorców konsumpcji, stylu życia i technologii (Kupchan, 2011, s. 22). W tym modelu coraz więcej ludzi na całym świecie ma zbliżony styl życia, podobne aspiracje zawodowe i konsumpcyjne, podobnie się odżywia i ubiera czy spędza wolny czas. Z drugiej strony globalizacja może też sprzyjać utrzymaniu regionalnych kultur, tradycji i zwyczajów. Pozwala też na łączenie elementów lokalnych z ogólnosiwiatowymi (Robinsons, 1992, s. 27–29).

W środowisku międzynarodowym pojawiły się zagrożenia asymetryczne, ale również o charakterze niemilitarnym w postaci nielegalnej imigracji (Madej, 2005, s. 32 i n.), zorganizowanych grup przestępczych czy terrorystycznych. Inne zagrożenia związane są z proliferacją broni masowego rażenia, nacjonalizmem etnicznym, zmianami klimatycznymi, przestępczością zorganizowaną itp. Duże znaczenie mają zagrożenia ekonomiczne, co związane jest z relacjami między anarchiczną strukturą systemu międzynarodowego a ekonomiczną strukturą rynku.

W tak budowanych relacjach międzynarodowych wojsko oraz czynniki ekonomiczne nadal odgrywają znaczną rolę. Obok nich ważne są inne czynniki określane jako soft power, łączące umiejętności wykorzystania wpływów kulturowych, wartości, umiejętności koncyliacyjnych, które umożliwiają współpracę, zawiązywanie sojuszy oraz budowanie instytucji, które ugruntowują wpływ (Nye, 1990, s. 164; Cammack, 2008, s. 4). Ta nowa kategoria współtworzy siłę państwa jednak nie umniejsza roli we współczesnym świecie zastosowania narzędzi militarnych i ekonomicznych. To, że narzędzia te nie tracą na znaczeniu potwierdzają wydarzenia połowy drugiej dekady XXI wieku, gdy państwa okazują się zbyt słabe, aby utrzymać porządek światowy, a organizacje międzynarodowe nie są w stanie sprostać wyzwaniom.

Odnosząc się do powyższych wstępnych założeń, celem artykułu jest ukazanie wieloaspektowych czynników, które określają siłę państwa: wojskowych, ekonomicznych i miękkich. Celu tego nie można osiągnąć bez uwzględnienia czynników zewnętrznych i systemowych, które w znacznej mierze przesądzają o sile państwa.

Siła w ujęciu teoretycznym

Nie ma jednej definicji siły/potęgi i różnie jest ona rozumiana w wielu szkołach stosunków międzynarodowych. Ta różnorodność oznacza, że trudno porównywać jej zakres i sposób oddziaływania, co wręcz uniemożliwia opracowanie jednej uniwersalnej definicji (Nye, 2011, s. 9–24). Samo pojęcie *power* (Baldwin, 1989, s. 160) jest wieloznaczne i funkcjonuje wraz z określeniami siły (ang. *force*), energii (ang. *energy*), mocy (ang. *strenght*), wpływu (ang. *influence*), władzy (ang. *authority*).

Potęga określa również możliwości i skalę sprawowania przez państwo władzy nad terytorium czy środowiskiem w którym funkcjonuje. Siła rozumiana jest jako zdolność do faktycznego i skutecznego stosowania potęgi. Wpływ oznacza zdolność do osiągnięcia określonego efektu w tym również zdolność do kontroli innych państw, niekoniecznie przy pomocy środków nacisku bezpośredniego lub groźby ich użycia. Energia to zdolność do uruchomienia potęgi, a moc jest synonimem określającym możliwość stosowania potęgi. Pojęcie władzy odnosi się do uprawnień decydenta, kierującego polityką państwa. Kluczowymi sformułowaniami w definicji potęgi są zatem takie określenia jak zdolność czy możliwość, które podkreślają potencjał jako cechę charakterystyczną dla potęgi oraz wolę będącą czynnikiem psychologicznym (Sułek, 2004, s. 72). Zasoby stanowią pojęcie pierwotne, opisujące wielkość/ilość elementów środowiska (np. zasoby naturalne – substancje znajdujące się w przyrodzie, w tym odnawialne i nieodnawialne, zasoby ludzkie, zasoby siły roboczej, zasoby wiedzy lub kompetencji, zasoby kapitałowe, zasoby ekonomiczne itd.). Czynniki te wyrażane są poprzez różnego rodzaju wskaźniki, które jednak nie pozwalają w sposób jednoznaczny określić potęgi.

Szkoły stosunków międzynarodowych w różny sposób interpretują poszczególne kategorie związane z potęgą (Pietraś, 2006, s. 307; Sułek, 2003, s. 69–94; Fontana, 1993, s. 140). Klasyk realizmu, Hans Morgenthau definiuje potęgę jako kontrolę, którą człowiek sprawuje nad umysłami i zachowaniem innych ludzi. Potęgę według niego (*power*) należy odróżnić od siły (*force*) rozumianej, jako działanie z użyciem przemocy fizycznej.

Morgenthau stosuje pojęcie materialnego rozumienia potęgi, na którą składają się niezienne i zmienne komponenty. Najbardziej trwałe są elementy geograficznie, które jednak wraz z postępem komunikacji ulegają zmniejszeniu; zasoby naturalne, wśród których najważniejsze to żywność i surowce; potencjał przemysłowy, przewaga militarna oraz czynniki demograficzne (liczba mieszkańców i trendy demograficzne). Do subiektywnych źródeł potęgi należy też charakter i morale narodu, zrozumienie stopnia i woli panowania, w tym poparcie dla działań rządu (Morgenthau, 1948, s. 104–125).

Z kolei John Mearsheimer rozumiał potęgę realizowaną przy pomocy zasobów, które są w posiadaniu państwa. Mearsheimer dzieli potęgę na potencjalną i realną, opartą na sile ekonomicznej i militarnej. Według Mearsheimera potęga militarna jest najważniejsza do stworzenia hegemonii (Mearsheimer, 2001, s. 55).

Twórca realizmu strukturalnego Kenneth Waltz (Waltz, 1979, s. 131) w określeniu siły państwa skupiał się głównie na obliczeniu i porównaniu kumulacji takich wskaźników jak: wielkość populacji, wielkość terytorium, zasoby surowców naturalnych, wielkość gospodarki, siła militarna oraz stabilność polityczna i umiejętności (poziom edukacji i technologii). Według Waltza potęga jest jedynie środkiem działania państw,

a nie celem. Właściwym celem jest bezpieczeństwo osiągnięte poprzez posiadany potencjał militarny.

Ciekawą koncepcję przedstawił Fareed Zakaria, według którego rządzący nie muszą mieć dostępu do całości zasobów potęgi państw, którymi rządzą, ale ważne jest określenie na ile są w stanie ją wykorzystać. Zakaria uważa, że politykę zagraniczną prowadzi rząd, a tym samym tworzona potęga jest w dyspozycji państwa. Inna jest część potęgi narodu, która może być użyta dowolnie. Według Zakarii, bogactwo jest głównym miernikiem potęgi i zgromadziwszy ją państwo chce osiągnąć stosowną pozycję w stosunkach międzynarodowych. Potęga państwowa jest funkcją potęgi narodowej i siły wewnętrznej państwa. Im silniejsze wewnętrznie państwo, tym więcej potęgi narodowej może wykorzystać dla swoich celów (Zakaria, 1998, s. 9).

Nieco odmiennie widział funkcjonowanie potęgi nurt liberalny. W podejściu do potęgi najciekawsze tezy proponuje neoliberalizm instytucjonalny. Jego najwybitniejszy przedstawiciel – Robert Keohane uważał, że podstawowym powodem konfliktu między państwami jest sposób posługiwania się zasobami potęgi. Podkreślał, że państwo najłatwiej jest w stanie wykorzystać siłę militarną i ekonomiczną (Barnet, Duvall, 2005, s. 3).

Państwa działają również poprzez instytucje, które pozwalają odizolować problemy i sposób ich rozwiązania bez konieczności użycia takich instrumentów siły, w których państwa słabe czują się gorzej. Instytucje mogą być miejscem prowadzenia polityki i miejscem rzeczywistego rozstrzygnięcia, poprzez funkcjonowanie prawa. Instytucje zmieniają widzenie potęgi poprzez oddziaływanie na współpracę między państwami, a jednocześnie chronią przed ryzykiem, że aktorzy stosunków międzynarodowych zostaną oszukani.

Nye i Keohane proponują wzorem realistów stworzenie modelu kompleksowej współzależności. Według tego modelu istnieją różne kanały w tym nieformalne łączące społeczeństwo, rząd, organizacje międzynarodowe czy korporacje. Kanały te mogą mieć charakter tradycyjny (według realistów), ale także transnarodowy.

Dla neoliberalistów ważne jest określenie zasobów, współzależności oraz współpracy w ramach organizacji międzynarodowych, które ułatwiają długoterminową współpracę i redukują znacznie niepewność. To przyczynia się w znacznym stopniu do zmniejszenia anarchii międzynarodowej (Cooper, 2005, s. 10 i dalsze).

Neoliberalowie podjęli również zagadnienia zamienialności zasobów potęgi. Przedstawiciele nurtu przywiązują duże znaczenie do zasady niezamienialności zasobów potęgi. Jeżeli według realistów potęga wojskowa zwiększa możliwości oddziaływania państwa i może zastąpić inne zasoby potęgi, co według liberalistów jest to mało prawdopodobne (Nye, 2008, s. X). Keohane i Nye uważają, że najważniejsza jest strategia wiązania (Keohane, Nye, 1977, s. 10), dzięki której zyskują państwa, które są w stanie kontrolować zasoby i zbudować strategię wiązania, w celu wywarcia wpływu i osiągnięcia zamierzonego celu. Dążąc do stworzenia bardziej czytelnej koncepcji zjawiska dyfuzji potęgi, Nye podzielił ją na trzy części. W pierwszej warstwie, militarnej, dominuje państwo; w drugiej sferze - ekonomii, potęga jest rozproszona i w podejmowaniu decyzji należy się liczyć z innymi. Trzecią grupą stanowią stosunki transnarodowe, gdzie rozgrywki toczą się poza kontrolą rządów i potęga jest rozproszona.

Ciekawe jest również rozumienie siły wg Klausu Knorra, który zwrócił uwagę na potęgę domniemaną i stosowaną. Uznał on, że jeżeli siłę traktuje się jako zdolność do

wywierania wpływu na inne podmioty, to należy odróżnić dwa sposoby pojmowania tego pojęcia. Stosowane przez niego określenie potęgą zrealizowana, uosabia widoczne zmiany w zachowaniu określonego uczestnika stosunków międzynarodowych. Potęgą domniemana stanowi potencjalną zdolność wywierania wpływów i skłonienia inne podmioty do zmiany zachowania (Knorr, 1970, s. 3).

Ciekawą koncepcję dla zrozumienia istoty potęgi została zaproponowana przez Raymonda Arona (Aron, 1995, s. 69), który odróżnia wyraźnie siłę (*force*) od potęgi (*puissance*). Siła dla Arona oznacza zasoby wojskowe, gospodarcze i moralne. Potęga odnosi się do uruchomienia tych sił w określonych warunkach i określonym celu. Ta sama siła daje inną potęgę w innych okolicznościach, w okresie wojny czy pokoju. Według Arona, można mierzyć siłę, ale bardzo trudno zrobić to z potęgą. Siła potencjalna oznacza całość materialnych, ludzkich i moralnych zasobów. Siła faktyczna to te zasoby, które zostały zmobilizowane.

Inne ciekawe ujęcie potęgi występuje w ponowoczesnej idei Michela Foucaulta. Badacz ten uważa, że w zakresie potęgi ważny jest dyskurs wytwarzany przez procedury wykluczenia, czyli niedopuszczenia pewnych głosów do prawomocnego obiegu w życiu publicznym. Dyskurs jest pewnego rodzaju aktem przemocy, przy czym ważne jest wiązanie wiedzy i władzy, co stanowi ważne narzędzie osiągnięcia potęgi (Wójcik, 2010, s. 213). Idealnym przykładem jest interpretowanie historii, która zawsze pochodzi od zwyczajców.

Z kolei Antonio Negri i Michael Hardt w pracy *Imperium* (Hardt, Negri, 2005, s. 51), doszli do wniosku, że potęgę należy identyfikować jaką funkcjonującą w nowym porządku, który nie jest ładem opartym na państwie, ale na tzw. imperium, gdzie granice i terytorium nie mają znaczenia. Nie jest to imperium, funkcjonujące według klasycznych zasad, ale zupełnie nowa forma globalnej suwerenności, gdzie potęga ma charakter sieciowy, należy do niektórych państw narodowych i korporacji kapitalistycznych oraz instytucji ponadnarodowych. Imperium w takiej formie łączy wątki myśli ponowoczesnej i marksistowskiej, dołączając ponadto inne dla zrozumienia istoty współczesnej potęgi.

Imperium to ponowoczesna potęga, zamieniająca dotychczasowe antagonizmy w konsensus. Kształtuje się on nie za pomocą siły, ale tylko umiejętności przekonywania, że służy pokojowi i prawu. Dla Hardta i Negriego ponowoczesna potęga lokuje się ostatecznie w sferze dyskursu. Ponowoczesna potęga tym różni się od tej klasycznej, że musi być gotowa do reagowania w każdej chwili, nawet na najbardziej peryferyjnych obszarach świata. Potęga ta obok konsensualnej legitymizacji moralnej, szeroko wykorzystuje dyskurs ekonomiczny i stosunki produkcji, odbywa się w sieci, a nie w ramach struktur hierarchicznych. Cechą takiej potęgi jest i to, że nie da się jej kontrolować z jednego centrum.

Wielość definicji rozumienia siły pozwala uznać, że pojęcie to jest nieostro określone, co powoduje znaczne zamieszanie terminologiczne. Należy jednak przyjąć, że siła w przeciwieństwie od potęgi zawsze zmierza do wywarcia wpływu na innego uczestnika stosunków międzynarodowych (Mojsiewicz, 2000, s. 316; Sułek, 2015, s. 12–13), aby uczynił coś nawet jeżeli nie chce (Dahl, 1957, s. 201–215). Nie jest więc hipotetyczną możliwością, a jej wielkość zależy od przydatności w danym czasie i miejscu.

Mierniki potęgi: zasoby i mechanizm działania

Pewną próbą określenia i usystematyzowania jest tworzenie miar opartych na modelach, przy pomocy których starano się określić potęgę państwa (German, 1960, s. 138; Fucks, 1978, s. 143). Wadą wszelkich miar potęgi jest trudność zdefiniowania tego co się mierzy, a to m.in. z uwagi na wcześniej przytoczone problemy terminologiczne. W naukach społecznych nie ma jasności co do zakresu i jednostek pomiaru, dlatego określenie w ten sposób potęgi państwa jest sprawą niezwykle problematyczną.

Wśród tworzonych modeli powszechnie znany jest autorstwa Ray Cline'a (Cline, 1975, s. 12), RAND Corporationi (Sułek, 2001, s. 122–124), chińskich metod miar potęgi (Pillsbury, 2000, s. 219) i wielu innych (Moczulski, 1999, s. 402; Sułek, 2011, s. 40–41).

Można uznać miarę siły, zgodnie z obecnym stanem rozwoju technologii, powiązań sieciowych i wzrostem globalizacji, zestawiając kilka elementów określonych wzorem:

$$S = (E + W + Sp) \times (G + N) \times M$$

gdzie: S – siła państwa,

E – potencjał gospodarczy,

W – potencjał wojskowy,

M – masa krytyczna (ludność, terytorium),

Sp – zasoby tradycyjnie identyfikowane z soft power: kultura (w tym polityczna), edukacja, wartości, normy i idee,

G – sprawność instytucji państwowych,

N – zaangażowanie wspólnoty (naród).

Elementy (E), (W), (Sp) jako zasoby siły mają ograniczone możliwości zastępowania. W znacznej mierze to państwo ma możliwości dokonania wyboru użytego zasobu, kierując się zasadą optymalizacji. Nie dotyczy to zatem w żadnym wypadku możliwości zastępowania elementu potęgi, ale jego wyboru. Zastępowanie wynika z niedoboru, a wybór z możliwości i optymalizacji decyzji. Każdy ze składników potęgi jest niezbędny dla realizacji celów politycznych. Potencjał masy krytycznej (M) może wzmacniać potęgę państwa, ale nie jest czynnikiem przesądającym.

W takim układzie (E), (W), (M), stanowią elementy, które łatwiej niż (Sp) można zmierzyć przy pomocy konkretnych danych. Nieco trudniej określić zasoby miękkie, co wydaje się niezbędne, gdyż ich rola wzrosła (Jameson, 1998, s. 21; Toffler, 2003, s. 142).

Dokonując oceny możliwości siły można uznać, że we współczesnych stosunkach międzynarodowych istnieją trudności jej pomiaru z uwagi na jej rozproszenie, zarówno na wiele podmiotów, jak i sposobów jej osiągnięcia. Siła współczesnych państw opiera się na możliwościach działania armii, gospodarki, siły prawa, wartości, wiarygodności oraz kulturowej tożsamości, która jest wzmocniona przez siłę instytucji państwa i zaangażowania ludzi tam mieszkających (wspólnota).

Czynnik ekonomiczny jest elementem siły, który ma znaczenie uniwersalne i stanowi bez wątpienia zasób sprzyjający wzrostowi potęgi państwa. Błędem jest jednak twierdzenie, że XXI wiek jest wiekiem geoeconomii. Kategorie, które mogą określić ten

wymiar siły jest wiele, ale najczęściej bierze się pod uwagę kilka: wysokość PKB (produkt narodowy brutto), PKB *per capita*, PKB liczony siłą nabywczą, stosunek rezerw walutowych i złota do zadłużenia; zakres inwestycji bezpośrednich zarówno tych przyjmowanych we własnym kraju, jak i wywożonych za granicę; export i import produktów przemysłowych i żywności oraz równowaga wymiany handlowej; produkcja oraz export surowców energetycznych i produktów przetworzonych.

W określeniu roli ekonomii przyjmuje się, że sprawna gospodarka tworzy środki do wykorzystania przez państwo do dalszego wzrostu siły (Ferguson, 2010, s. 291–307), a model rozwoju, styl życia społeczeństwa jest atrakcyjny i przyciągający. Warto jednocześnie nadmienić, że wykorzystanie środków ekonomicznych jest równie skuteczne tak w systemie demokratycznym, jak i autorytarnym. Świadczy o tym sukces państw, którzy działają według zasad *Konsensusu Waszyngtońskiego* i *Pekińskiego*. W tej sferze zasobów ważne są sprawne instytucje państwa, które mogą zwiększyć działania wspólnoty. W wykorzystaniu tego czynnika wzrasta znaczenie masy krytycznej (wielkość terytorium i liczba ludności).

Czynnik militarny jest elementem siły, którego nie można nie doceniać (Perlo-Freeman, Perdomo, Skons, Stalenheim, 2009, s. 179–211). Można go określić przy pomocy kilku wskaźników, wśród których najważniejsze są wydatki na zbrojenia, które są określane zarówno w liczbach bezwzględnych, jak i przeliczeniu na jednego mieszkańca. Wskaźniki te mogą wskazywać na realne możliwości państwa w sferze militarnej, co jest wynikiem ogólnego rozwoju ekonomicznego kraju. Przy porównaniu procentowym wydatków wojskowych do dochodu narodowego, może to stanowić sposób na określenie stopnia znaczenia sfery militarnej dla państwa.

Kolejnym czynnikiem określającym możliwości państw w sferze militarnej jest wielkość sił zbrojnych. Nie jest to główny wyznacznik możliwości wojskowych, ale nie zmienia to faktu, że liczebność sił zbrojnych pozostaje w bezpośrednim związku z możliwościami obronnymi państwa. Pozostaje zatem nadal ważna liczba żołnierzy, w tym rezerwy oraz żołnierzy stacjonujących w bazach poza krajem.

Kolejnym jest uzbrojenie z uwzględnieniem kilku rodzajów wojsk, charakteru potencjalnych zagrożeń i czynników geopolitycznych. Ważny jest zatem potencjał i właściwe proporcje określonych rodzajów sił zbrojnych i stosowne do nich wyposażenie (*The Military*, 2016). W działaniach ofensywnych zwraca się uwagę na możliwości operacyjne sił zbrojnych poza granicami kraju, co często określane jest poprzez współczynnik wielkości sił lądowych do lotnictwa.

W sytuacji, gdy państwa bardziej koncentrują się na wykorzystaniu czynnika militarnego, następuje również wzrost znaczenia wskaźników tzw. masy krytycznej. Wzrasta rola potencjału ludnościowego, w tym osób zdolnych, aby służyć w wojsku oraz powierzchnia kraju z korzystnym układem granic (fizycznie i politycznie), co wzmacnia czynnik militarny. Ponadto w tym wskaźniku wzrasta rola sprawnego państwa, choć ważny jest również wskaźnik (N) będący stopniem poparcia dla działań rządu ze strony społeczeństwa. Wsparcie wspólnoty dla realizacji celów strategicznych państw jest niezwykle ważne.

Soft power jest pojęciem, które w sensie badawczym jest zjawiskiem stosunkowo młodym. Zostało dostrzeżone, a właściwie spopularyzowane przez wykładowcę Harvardu, Josepha Nyea, Jr., który użył tego sformułowania w kilku swoich książkach (Nye,

1991, 2002, 2005, 2007, 2009, 2011). W przyjętej przez niego definicji, soft power (Nye, 2007, s. 35; Watanabe, McConnel, 2008, s. 101) to rodzaj siły, który należy do domeny wartości politycznych i wzorców kulturowych.

Soft power stanowi ten element siły, przy którym próba budowy modelu badawczego sprowadza się do określenia sześciu kategorii z kilkoma wskaźnikami (Łoś, 2017, s. 87 i n.):

- 1) dyplomacja: udział państwa w organizacjach międzynarodowych, liczba placówek dyplomatycznych i kulturalnych, liczba użytkowników Internetu – bezwzględna i procentowa w stosunku do liczby mieszkańców, aktywność urzędników państwowych i instytucji w portalach społecznościowych, ranking wpływowych osób, nie tylko ze świata polityki;
- 2) kategoria społeczno-polityczna: transparentność reguł i sprawiedliwe regulacje prawne, swobody polityczne i wolności obywatelskie, skuteczna walka z korupcją, swobodny dostęp do mediów zarówno elektronicznych, jak i tradycyjnych;
- 3/4) kultura popularna i wysoka: popularność i upowszechnienie języka, liczba laureatów nagrody Nobla w zakresie literatury, liczba obiektów na prestiżowej liście UNESCO, liczba turystów odwiedzających kraj, sukcesy na prestiżowych imprezach sportowych, liczba odwiedzających najpopularniejsze muzea świata, nagrody na najbardziej prestiżowych festiwalach filmowych i najbardziej kasowe filmy, rynek muzyczny, eksport dóbr kultury;
- 5) edukacja: ranking szkół wyższych, liczba cudzoziemców kształconych na uczelniach, liczba think tanków, skuteczność szkolnictwa podstawowego i średniego, Laureaci Nagrody Nobla w kategoriach nauk ścisłych i medycyny;
- 6) kategoria społeczno-gospodarcza: stopień powiązań instytucjonalnych w biznesie – kooperacja, innowacyjność i patenty, wskaźnik Giniego, poziom rozwoju społecznego HDI, skala pomocy rozwojowej.

Soft power w znacznej mierze nie jest zależny od czynników geopolitycznych ani tzw. masy krytycznej (terytorium i liczba ludności). Trudno rozstrzygnąć, czy czynnik ten zależy mniej czy bardziej od sprawnie działającego państwa czy poparcia wspólnoty. Warto też zwrócić uwagę, że wśród państw, które cieszą się dużym wskaźnikiem soft power znajdują się także państwa nieuznawane powszechnie za mocarstwa. Są to raczej państwa z wyrazistą kulturą i tradycją państwowotwórczą.

Ważna dla określenia składników siły jest charakter reżymu politycznego państwa, który oceniany jest głównie z uwagi na jego skuteczność (Smith, 2010, s. 25). Siła jest tym większa, im bardziej państwo dysponuje dostępem do zasobów ekonomicznych, militarnych i miękkich. Ważne jest przy tym rozstrzygnięcie, który z dwóch zasadniczych typów organizacji społeczeństwa, demokracja czy autorytaryzm, wpływa bardziej na wykorzystanie siły państwa. Nie można jednoznacznie stwierdzić, że demokracja jest jedynym czynnikiem warunkującym siłę państwa (Przeworski, Limongi, 1993, s. 61–64; Przeworski, Alvarez, 1996/1997, s. 39). Demokracja nie ma na to decydującego wpływu a przykłady historyczne, świadczą, że uzyskanie przez państwo znaczącej pozycji było związane z silnymi rządami jednostki czy grupy, zdolnej narzucić społeczeństwu mocarstwowe cele, a następnie w bezwzględny sposób wymusić na nim ich realizację.

Kluczowym warunkiem skuteczności jest układ między poszczególnymi organami władzy państwowej, który zapewni ośrodkowi władzy wykonawczej możliwość szyb-

kiego podejmowania decyzji i ich implementacje. Autorytaryzm z kolei nie warunkuje rozwoju, ale to raczej jakość autorytarnego przywódcy i doradzających mu technokratów (Nye, 2008, s. 98). Reżymy autorytarne mogą mieć natomiast problem z wykorzystaniem miękkiej siły, która nie jest w pełni kontrolowana przez państwo. Państwa autorytarne mają jednak tę możliwość, aby podjąć próby wykorzystania zasobów soft w sposób scentralizowany (Fukuyama, 2005, s. 150).

Państwa demokratyczne z soft power radzą sobie lepiej, ponieważ nie ma tam oporu do przeniesienia ośrodka władzy decyzyjnej w dół hierarchii, co pozwala organizacjom szybciej reagować na niektóre zmiany w zewnętrznym otoczeniu. Elastyczność organizacji nabiera szczególnego znaczenia w okresie gwałtownych zmian technologicznych, w tym w zakresie komunikacji. Zdecentralizowane organizacje państwowe – często łatwiej potrafią się do nich dostosować. Przeniesienie możliwości działania na niższe szczeble świadczyło o jej możliwościach, ale również rodzą ryzyko cesji władzy, na co nie stać niedemokratyczne reżymy. Przenosząc decyzje w dół instytucji państwowych pobudzają efektywność działań, ale też rodzą problemy związane z kontrolą, co może być nie do przyjęcia w systemach autorytarnych (Łoś, 2012, s. 166).

Scentralizowanie lub zdecentralizowanie działania każdego rodzaju siły kompensuje swoje wady i zalety. To, które z systemów okaże się skuteczniejsze będzie zależało od okoliczności zewnętrznych, niekoniecznie możliwych do przewidzenia. Do najlepszych organizacji – państw wykorzystujących zasoby soft power na ogół zalicza się te, które potrafią elastycznie zmieniać zakres centralizacji, reagując na zmieniające się warunki zewnętrzne. W tych okolicznościach istotne jest uznanie, że sprawnie rządzone państwo, a takim przecież może być również reżym autorytarny, może efektywnie zarządzać zasobami siły.

Czynnik (N) jest trudniejszy do określenia. Nie sprowadza się on jedynie do prostego określenia wspólnoty, narodu czy społeczeństwa i jego możliwości oddziaływania. Czynniki ten kształtowany jest przez doświadczenia historyczne, stereotypy, ale również przez bieżące wydarzenia, w tym politykę własnego państwa i jego agendę, a w obecnym świecie również przez możliwości oddziaływania innych państw. Czynniki ten w dużej mierze przesądza o determinacji społeczeństwa w celu wspierania działań zmierzających do wzrostu potęgi własnego państwa, akceptację przez obywateli polityki jego ośrodków decyzyjnych, jej współtworzenie nie tylko poprzez akceptację, ale współdziałanie np. w ramach dyplomacji publicznej. Waga tego czynnika jest istotna i dlatego, że większa identyfikacja wspólnoty pozwala łatwiej uchronić się przed oddziaływaniem innych państw.

Działania rządu i wola społeczeństwa pomnażają zasoby, które są w dyspozycji państwa (*G*) i narodu (*N*). Przy słabości elementów (*G*) i (*N*) zasoby ekonomiczne, militarne i soft power stają się mniej użyteczne.

Środowisko międzynarodowe

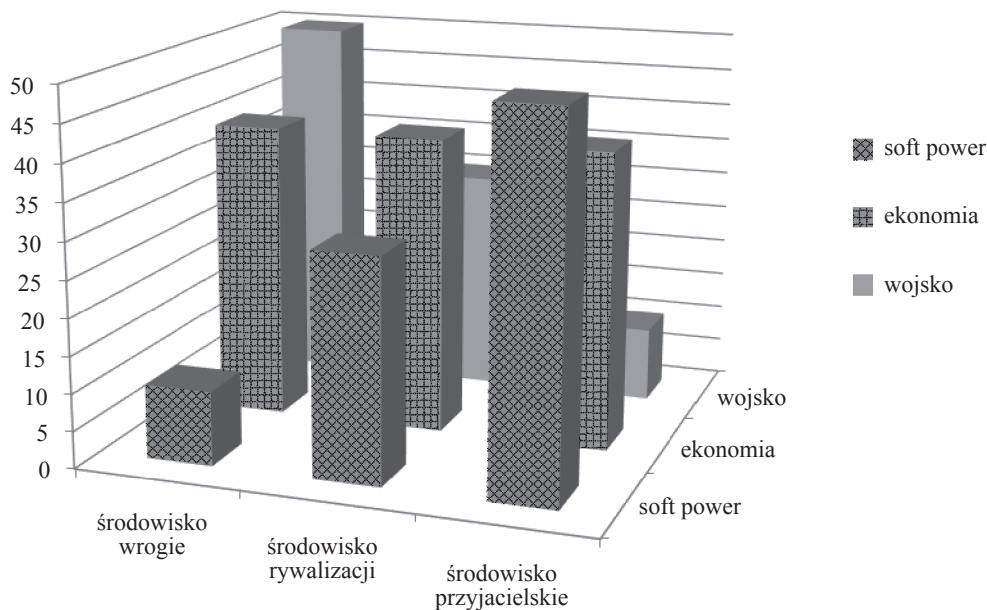
W pewnym stopniu wybór i sposób użycia określonego rodzaju siły zależy nie tylko od ich posiadania czy sprawnego mechanizmu działania, ale systemu międzynarodowego. Dlatego tak ważne w określeniu siły państwa jest struktura międzynarodowa,

w której może ona działać (Wilson, 2008, s. 111). Na potęgę państwa wpływa zatem władza strukturalna, która może być jawna (udział w sieci) bądź ukryta. System ma zatem wpływ na potęgę państwa chociażby poprzez zwykłe porównania do innych jego uczestników.

Należy zatem uznać, że określenie siły wymaga określenia charakteru relacji między uczestnikami środowiska międzynarodowego:

1. Traktowanie relacji przede wszystkim w kategoriach współpracy sprzyja postrzeganiu innych uczestników stosunków międzynarodowych jako partnerów, współpracowników, a nawet przyjaciół. Współpracujące strony są elastyczne i kreatywne w poszukiwaniu nowych rozwiązań, a stosowane narzędzia wpływu przynależą głównie do kategorii ekonomicznych i soft power. Małe znaczenie ma wielkość państwa w rozumieniu powierzchni i liczby ludności. Na wzrost działań i wzajemnych relacji wpływają w podobnej skali czynniki związane ze sprawnością instytucji państwa i woli wspólnoty w realizacji jego celów.

Wykres 1. Udział poszczególnych zasobów siły w środowisku współpracy, rywalizacji i wrogim

Źródło: Opracowanie własne.

2. Gdy otoczenie międzynarodowe postrzegane jest w kategoriach rywalizacji lub współzawodnictwa, to strona przeciwna traktowana jest jako rywal, z którym należy współzawodniczyć. Nie dąży się do likwidacji przeciwnika, ale traktuje się go jako konkurenta, co nie wyklucza jednak możliwości współpracy. Takie postrzeganie oznacza, że użyte być mogą bardzo zrównoważone komponenty siły. Większą rolę zaczynają odgrywać czynniki wojskowe, które sprzyjają budowie systemu państw sojuszniczych. Wzrasta rola czynników związanych z masą krytyczną, lecz one nie przesądzają o wzroście

siły ogólnej państwa. Dużą rolę pełnią nadal czynniki związane z ekonomią. Wzrasta znaczenie instytucji państwa, które wpływa na podniesienie siły, szczególnie w przypadku reżymów odznaczających się sprawną władzą wykonawczą. Wpływ wspólnoty nadal jest duży, pomimo, że spada znaczenie dyplomacji publicznej na rzecz polityki zagranicznej.

3. Gdy otoczenie postrzegane jest jako wrogie to dominuje we wzajemnych relacjach walka. Zakłada się wówczas, że korzyści jednej strony oznaczają stratę drugiej i jakkolwiek kooperacja jest niemożliwa. Dla kształtowania relacji większe znaczenie mają wszelkie elementy związane z potencjałem ekonomicznym, zasobami naturalnymi, położeniem geograficznym, posiadanymi zasobami ludzkimi, wielkością terytorium oraz oczywiście środkami militarnymi. Rola instytucji państwowych wzrasta, co odbywa się kosztem roli społeczeństwa. Społeczeństwo jest ważne, nawet jeżeli jego działanie jest wyzwalane przez propagandę.

Relacje w stosunkach międzynarodowych są oczywiście konglomeratem wszystkich trzech podstawowych form – walki, współpracy i rywalizacji, a ich wzajemny stosunek ulega nieustannym dynamicznym zmianom. Przez to państwa muszą być przygotowane na konieczność zmiany użytego rodzaju siły, stąd ważny jest również zakres posiadanej potęgi potencjalnej.

Zakończenie

Uwzględniając charakterystykę obecnego ładu globalnego, to ograniczenie oceny siły z punktu widzenia podejścia realistycznego czy liberalnego, nie jest właściwe. Podmiot opierający się wyłącznie na instrumentach wojskowych czy sankcjach ekonomicznych nie jest w stanie zrealizować swoich celów. Posługiwanie się wyłącznie siłą zbrojną jest niewystarczające w perspektywie długookresowej. Niemniej użycie siły wojskowej jako sposobu rozwiązywania szczególnie skomplikowanych problemów, rodzi pokusę, aby je użyć po to, aby stworzyć nowe otwarcie.

Jeżeli państwo przykładą zbyt dużą uwagę do środków miękkich to jego stan bezpieczeństwa może być zagrożony. Zbyt atrakcyjne państwo, stabilne i bogate, którego potęga nie opiera się proporcjonalnie na sile militarnej, ekonomicznej i miękkich zasobach, może stanowić łatwy obiekt agresji, niekoniecznie militarnej w klasycznym tego rozumieniu. Oparcie się głównie na środkach twardych ogranicza zakres wpływów, ale katastrofę związaną np. z egzystencją odsuwa w czasie. Ten czas może być potrzebny do rozwinięcia miękkich aspektów siły (Gray, 2011, s. 4).

Z drugiej strony nadmiar wiary w soft power i wzrost nieroztropnego entuzjazmu wobec ograniczeń wykorzystania hard power jest niebezpieczne, ograniczają sens jej użycia tylko zgodnie z zasadami wojny sprawiedliwej. Zasada ta nie jest zła, ale ważne jest, aby polityczne interpretacje zasad nie zniszczyły możliwości użycia wojska wtedy, kiedy jest to naprawdę potrzebne (Arquilla, Ronfeldt, 1999, s. 42).

Można więc założyć, że władza miękka jest tylko wtedy skuteczna, jeśli znajduje oparcie w twardej. Znakomicie relacje twardej i miękkiej siły określił Nail Ferguson, który uznał „soft power jako delikatną rękawiczkę leżącą na żelaznej ręce” (Ferguson, 2004, s. 24).

Bibliografia

- Aniol W. (2002), *Paradoksy globalizacji*, Oficyna Wydawnicza ASPRA JR, Warszawa.
- Apanowicz M. (2003), *Metodologia nauk*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora”, Toruń.
- Arquilla J., Ronfeldt D. (1999), *The Emergence of Noopolitik: Toward an American Information Strategy*, RAND National Security Research Division, Santa Monica.
- Baldwin D. A. (1989), *Paradoxes of power*, Columbia University Press, New York.
- Barnet M., Duvall R. (red.) (2005), *Power in Global Governance*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Cammack P. (2008), *Smart Power and US Leadership: A Critique of Joseph Nye*, „49th Parallel an Interdisciplinary Journal of North American Studies”, Issue 22.
- Cieślarczyk M. (2011), *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badania problemów bezpieczeństwa i obronności państw*, Siedlce.
- Cline R. S. (1975), *World Power Assessment. A Calculus of Strategic Drift*, West View Press, New York.
- Cooper R. N. (2005), *Pękanie granic. Porządek i chaos w XXI wieku*, tłum. P. Kłossowicz, Media Rodzina, Poznań.
- Dahl R. A. (1957), *The concept of power*, „Behavioral Science”, vol. 2.
- Ferguson N. (2004), *Colossus. The Rise and fall of the American Empire*, Cambridge University Press, London.
- Fontana B. (1993), *Hegemony and Power: on the Relation Between Gramsci and Machiavelli*, University of Minnesota Press, London.
- Friedman T. (1999), *The Lexus and the Olive Tree: Understanding Globalization*, Farrar Straus Giroux, New York.
- Fukuyama F. (2005), *Budowanie państwa. Władza i ład międzynarodowy w XXI wieku*, Dom wydawniczy REBIS, Poznań.
- Fucks W. (1978), *Maechte von Morgen. Kraftfelder, Tendenzen, Konsequenzen*, Stuttgart.
- German F. C. (1960), *A tentative evaluation of World Power*, „Journal of Conflict Resolution”, vol. 4.
- Gray C. S. (2011), *Hard power and soft power: The utility of military force as an instrument of policy in the 21st century*, Strategic Studies Institut, New York.
- Huntington S. P. (1999), *The Lonely Superpower*, „Foreign Affairs”, vol. 78, nr 2.
- Jameson F. (1998), *The Cultural Turn: Selected Writings on the Postmodern 1983–1998*, Cornell University Press, New York.
- Kagan R. (2009), *Powrót historii i koniec marzeń*, tłum. G. Sałuda, Dom Wydawniczy REBIS, Poznań.
- Keohane R., Nye J. S. (1977), *Power and Interdependence*, Longman, New York.
- Kleinowski M. (2010), *Czynniki budujące siłę i potęgę państwa*, „Świat Idei i Polityki”, Toruń, t. 10.
- Kissinger H. (2014), *World Order*, Penquin Books, New York.
- Knorr K. (1970), *Military power and Potential*, Princeton University Press.
- Mojsiewicz Cz. (red.) (2000), *Leksykon współczesnych międzynarodowych stosunków politycznych*, Atla 2, Wrocław.
- Łoś R. (2012), *Soft power w niemieckiej polityce zagranicznej*, „Atheneum. Polskie Studia Politologiczne”, nr 35.
- Łoś R. (2017), *Soft power we współczesnych stosunkach międzynarodowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Madej M. (2005), *Terroryzm i inne zagrożenia asymetryczne w świetle współczesnego pojmowania bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego – próba teoretycznej konceptualizacji*, w: *Porządek międzynarodowy u progu XXI wieku*, red. R. Kuźniar, Warszawa.

- Michalski T. (1994), *Statystyka*, WSiP, Warszawa.
- The Military Balance Report 2016* (2016), International Institute of Strategic Studies, London.
- Mearsheimer J. (2001), *The Tragedy of Great Power Politics*, W. W. Norton & Company, New York.
- Moczulski L. (1999), *Geopolityka: potęga w czasie i przestrzeni*, Bellona, Warszawa.
- Morgenthau H. J. (1948), *Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace*, Alfred A. Knopf, New York.
- Mroz-Jagiełło A., Wolanin A. (2012), *Współzależność obszarów badań nauki o bezpieczeństwie i nauki obronności*, „Obronność – Zeszyty Naukowe Wydziału Zarządzania i Dowodzenia Akademii Obrony Narodowej”, nr 2.
- Nye J. S. (1991), *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*, Oxford University Press, New York.
- Nye J. S. (2002), *The Paradox of American Power*, Oxford University Press, New York.
- Nye J. S. (2005), *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, Public Affairs, New York.
- Nye J. S. (2007), *Soft Power. Jak osiągnąć sukces w polityce światowej*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.
- Nye J. S. (2009), *Konflikty międzynarodowe. Wprowadzenie do teorii i historii*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.
- Nye J. S. (2011), *The Future of Power*, Public Affairs, New York.
- Nowak S. (1985), *Metodologia nauk społecznych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Pietraś Z. (1986), *Podstawy teorii stosunków międzynarodowych*, Lublin.
- Pietraś M. (2006), *Pozimnowojenny ład międzynarodowy*, w: *Międzynarodowe stosunki polityczne*, red. M. Pietraś, Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Pillsbury M. (2000), *China Debates the Future Security Environment*, Paperback, Washington.
- Przeworski A., Limongi F. (1993), *Political Regimes and Economic Growth*, „Journal of Economic Perspectives”, vol. 7, no. 3.
- Przeworski A., Alvarez M. (1967), *What Makes Democracies Endure?*, „Journal of Democracy”, nr 1.
- Robinson R. H. (1992), *Globalization: Social Theory and Global Culture*, London University Press, London.
- Miasiak W. (2010), *Globalizacja – więcej niż podręcznik*, DIFIN, Warszawa.
- Ruszkowski J. (2008), *Ponadnarodowość jako postwestfalski komponent stosunków międzynarodowych*, w: *Późnowestfalski ład międzynarodowy*, red. M. Pietraś, K. Marzęda, Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Scholte J. A. (2000), *Globalization: A Critical Introduction*, Palgrave Higer Education, New York.
- Smith R. (2010), *Przydatność siły militarnej. Sztuka wojenna we współczesnym świecie*, PISM, Warszawa.
- Stiglitz J. (2005), *Globalizacja*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Sulek M. (2003), *Modelowanie i pomiar potęgi państw w stosunkach międzynarodowych*, „Stosunki Międzynarodowe”, nr 3–4.
- Sulek M. (red.) (2015), *Potęga 2015. Międzynarodowy układ sił w procesie zmian. Raport potęgometryczny*, Kraków.
- Sulek M. (2001), *Podstawy potęgomonii i potęgometrii*, Kieleckie Towarzystwo Edukacji Ekonomicznej, Kielce.
- Toffler A. (2003), *Zmiana władzy. Wiedza, bogactwo i przemoc u progu XXI wieku*, Wydawnictwo Kurpisz, Poznań.
- Touraine A. (2007), *A New paradigm for understand today's world*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Waltz K. (1979), *Theory of International Politics*, Columbia University Press, New York.

- Wilson E. J. III (2008), *Hard Power, Soft power, Smart Power*, „The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science”, March, vol. 616, no. 1.
- Wójcik A. (2010), *Dylemat potęgi: praktyczna teoria stosunków międzynarodowych*, Wydawnictwo UW, Warszawa.
- Zakaria F. (1998), *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role*, Princeton University Press, Princeton.
- Ziętek A. (2010), *Globalizacja a kultura*, w: *Międzynarodowe stosunki kulturowe*, red. A. Ziętek, Wydawnictwo Poltext, Warszawa.

The power of contemporary states. Theoretical approach

Summary

The issue of the power of contemporary states has not lost its significance, which can be seen in various theories of international relations. It remains valid despite the changes in the international system and different perception of states' power. The changes in the international system have made soft power as important as the military or economic power of a state. It is also important to consider the source of power, embodied in a well-functioning state or a will of the community to accomplish its goals. The assessment of the power of contemporary states should also take into account the international system, which greatly influences which elements of power are more, and which are less important in a given situation.

It has to be recognized that the power of the state is a complex outcome of military, economic and soft factors. However, external, systemic factors that ultimately determine the power of the state should also be taken into account.

Several research methods have been used in researching the power of the state. One is the method of systemic analysis, which is particularly important in power studies as it determines where power is located on different levels of the international system. The statistical methods that take into account both quantitative and qualitative aspects of the phenomena studied are important, especially in the field of power. The comparative method (analogy) is also used, as it allows similarities and differences between processes and phenomena to be detected.

Key words: power of a state, power resources